

ÎNAINTE ȘI DUPĂ « MIRACOLUL BIBLIC »

Nu rămâne nici o îndoială că, alături de « miracolul grec », a existat un « miracol ebraic », magnific înflorit în mesianism și depășit în mesajul lui Christos. Dar asemenea « miracole » au apărut ele deodată în lumea afrasiană și mediteraneană? Intr'o cronică precedentă (*Înainte de miracolul grec*, « R.F.R. », Mai 1936), aminteam câte civilizații și câte sensibilități au colaborat la ecloziunea uluitoare a culturii elenice. « Miracolul grec » nu rămâne întru nimic știrbit, după toate descoperirile arheologice și interpretările stilistice din ultimii treizeci de ani. Dar acum îi putem înțelege mai bine « istoria »; îi găsim originile, îi fixăm etapele, îi precizăm originalitatea. Studii asemănătoare s'au făcut și în ceea ce privește « miracolul ebraic ». Unii orientaliști au exagerat chiar probabilele influențe exercitate de cultura și gândirea babiloniană, egipteană și iraniană asupra dezvoltării conștiinței morale și religioase iudaice. După cele dintâi mari revelații arhitectonice ale Mesopotamiei, s'a crezut chiar că monumentele babiloniene și asiriene vor schimba toată perspectiva modernă asupra Bibliei. Lucrurile nu s'au petrecut întocmai. Descoperirile din Mesopotamia, alături de progresele egiptologiei, au contribuit într'o mare măsură la înțelegerea « miracolului ebraic ». Dar perspectiva modernă asupra Bibliei n'a fost fundamental schimbată. « Miracolul » a rămas neștirbit. Este adevărat că un orientalist ca James Henry Breasted afirmă într'o carte excepțional de interesantă: « Organizarea socială și dezvoltarea morală a umanității în Valea Nilului, care e cu trei mii de ani mai veche decât cea a Evreilor, a contribuit esențial la formarea acelei literaturi ebraice pe care noi o numim Vechiul Testament. Moștenirea noastră morală derivă așa dar dintr'un trecut *uman* mai larg, și cu mult mai vechi decât acela al Evreilor, și mai de grabă se poate spune că ne-a venit prin ei decât *dela* ei »... (*The dawn of conscience*, New-York, 1933, p. XV). Lucrul este adevărat, dar numai în parte. Foarte multe intuiții religioase înalte și noțiuni morale precise au fost descoperite pe Valea Nilului, cu două mii de ani înainte de pri-

mele texte biblice. Dar gândirea și sensibilitatea egipteană au cunoscut, apoi, etapele finale ale oricărei culturi: sterilitate, dogmatism, moarte. Deși a existat un « imperialism egiptean » sub Thutmes III și deși un Amenophis IV încearcă introducerea un ui monoteism *sui-generis*, cultura egipteană nu-și câștigă acele valențe universale de care dă dovadă « miracolul biblic ». Numai în cazul când acceptăm fascinantele teze ale lui George Elliot-Smith și ale elevilor săi, Jackson și Perry, putem vorbi despre caracterul universal al culturii egiptene. Lucrul acesta nu-l face un egiptolog atât de precaut ca Breasted. El încearcă însă, în magnifica sa carte *Aurora conștiinței*, o sinteză a tuturor cunoștințelor noastre despre Egipteni, Mesopotamieni și Iranieni, prin care să dovedească validitatea morală, filozofică și religioasă a omenirii pre-biblice.

Același scop și-l propune și Charles Jean, în al treilea și ultimul volum din lucrarea sa *Le Milieu Biblique avant Jésus-Christ*, în care se ocupă tocmai despre: *Les idées religieuses et morales* (Paris, 1936, Librairie orientaliste Paul Geuthner, XC + 728 pag., gr. in — 8°, cu 80 planșe, 130 fr.). Profesorul Charles Jean este un orientalist specializat în problemele sumeriene și babiloniene, domeniul în care a publicat câteva cărți fundamentale (*Shumer et Akkad*, Paris 1923; *La littérature des Babyloniens et des Assyriens*, Paris 1924; *Le péché chez les Babyloniens et les Assyriens*, 1925; *La religion sumérienne*, 1931, toate în editura Paul Geuthner; am amintit numai cărțile care nu sunt de strictă specialitate, căci Ch. Jean este și un emerit editor și traducător de texte cuneiforme, în special religioase și juridice). Nu cunosc primele două volume din această importantă lucrare; ele se ocupă cu *Istoria și Civilizația* (350 pag., 1922) și *Literatura* (650 pag., 1923) popoarelor care au intrat în contact cu Evreii. Cel dintâi volum a fost, în anumite cercuri, criticat cu destulă violență. I se reproșă profesorului Charles Jean lipsa de perspectivă istorică în subiectele pe care le tratează. De abia acum, în prefața celui de al treilea volum, înțelegem precis planul și intențiile acestui vast tratat de aproape două mii de pagini. Profesorul Charles Jean și-a publicat cursul universitar despre antichitățile biblice; redactat fără gândul de a vedea vreodată lumina tiparului, acest curs cuprindea, fără îndoială, inevitabile repetiri și oarecare fluentă. Aceste vicii sunt considerabil atenuate în volumul de față. (Deși, și aici, repetirile sunt uneori abuzive; d. p. aceleași rânduri, despre Saduceeni și Farisei, se întâlnesc și la pag. 569—570, și la pag. 673). Totuși tratatul profesorului Charles Jean este merit să aducă mari foloase celor care voiesc să cunoască rezultatele ultime ale orientalistice și arheologiei biblice. *Le Milieu Biblique* este publicat mai ales pentru nespecialiști, deși autorul citează de cele mai

multe ori din original și face cuvenitele trimiteri chiar la colecțiile de documente egiptene și mesopotamiene. Așa cum a fost redactată, această carte va avea rolul pe care l-a avut o generație întreagă tratatul lui Felten asupra Epocii Noului Testament.

Poate că planul întregii lucrări nu este tocmai fericit ales. *Le Milieu Biblique* este împărțit pe epoci istorice: *Les hommes de la préhistoire* (pag. 3—34); *Depuis l'aurore de l'histoire jusqu'au II-e millénaire* (pag. 37—258); *Depuis les temps mosaïques jusqu'à la captivité de Babylone* (pag. 263—414); *Depuis la captivité de Babylone jusqu'à la domination romaine* (417—614); *Quelques concepts communs aux populations du milieu biblique. Conclusions* (617—686). Fiecare din aceste mari epoci istorice este la rândul ei împărțită în mai multe capitole (Egiptul, Babilonia, Iudea, Fenicia, Grecia, etc.), iar capitolele cuprind paragrafe speciale despre fiecare zeu în parte, despre obiceiuri, rituale, idei morale, etc. Lectura cărții este, așa dar, îngreuiată din cauza excesului de compartimente. Cum datarea documentelor cuneiforme nu este încă bine precizată, anumiți zei sau anumite concepții religioase sunt aproximativ fixate într'un paragraf sau altul. Repetițiile sunt deci inevitabile. Căci, se întâmplă ca numele unui zeu babilonian să apară într'o anumită epocă fără nici o altă explicație suplimentară; zeul acela capătă importanță numai câteva sute de ani în urmă, când documentele vorbesc precis de cultul lui și de locul lui în ierarhia divină. Pentru a se păstra cât mai aproape de «adevărul istoric», autorul dedică un scurt paragraf zeului îndată ce numele lui apare în documente, apoi revine cu amănunte într'un paragraf ulterior, când documentele îi permit să-i reconstituiească profilul religios și cultural, și așa mai departe, până la sfârșitul cărții. Nu sunt deci numai cinci sau șase «fluvii mentale» (sensibilitatea și dogma religioasă a Egiptului, Babilonului, etc.) a căror istorie trebuie s'o urmărească, ci autorul are sub ochi o sută-două de râulețe, ale căror coturi și albiu anevoie de fixat e silit să le precizeze pagină cu pagină, pas cu pas. Lectura este, firesc, îngreunată. Inșă cartea câștigă imens în poezie. Bogatul parter de note și trimiteri transformă fiecare paragraf într'o mică monografie. Dacă cititorul iese puțin uluit din această carte stufoasă, el știe totuși unde să se reîntoarcă pentru a-și preciza, până în cele mai mici amănunte, istoria unui zeu sau cronologia unei idei morale. Cartea lui Breasted, pe care am menționat-o la începutul acestei cronici, este perfect construită, și o singură lectură e suficientă pentru ca cititorul nespécialist să-și «facă o părere» asupra civilizațiilor pre-biblice. Charles Jean, dimpotrivă, pare că disprețuește această simplificare a materialului, această excesivă «construcție», la care colaborează, cu sau fără voie, imaginația și logica autorului. El scrie pentru nespécialiști, oferă

toate informațiile pe care le știe, dar nu se grăbește să dea și scheme perfecte. Incurajează pe cititor să-și facă el singur o schemă, o « sinteză ».

Firește, la capătul acestui lung și dificil periplu, autorul vorbește despre câteva concepte comune ale mediului biblic. Nici el nu neagă influența egipteană asupra lui Moise, după cum nu pune la îndoială influențele cananeene și babiloniene asupra formării religiei iudaice. Concluziile sale sunt chiar răspicat mărturisite: « De ce qui précède, il résulte qu'Israël n'était pas moins enclin au polythéisme et à la vie facile que les autres Sémites; et, par suite, la source du Monothéisme que son élite religieuse se transmet de génération en génération ne peut s'expliquer par un *instinct religieux spécifique qui aurait caractérisé ce peuple* » (pag. 662). Moise, de asemenea, nu putea ignora monoteismul egiptean, pe care, optzeci de ani înainte, încercase să-l impună Amenophis IV (pag. 667). Celelalte culte semitice sunt cunoscute și influențează iudaismul în toate fazele sale. « Ainsi, à aucune époque, l'Israël palestinien n'a été entièrement à l'abri et dans l'ignorance des croyances, légendes, idées, cultes, moeurs, des peuples qui l'environnaient, avec lesquels il eut d'ailleurs des rapports spontanés ou dont il subit l'hégémonie » (pag. 672).

Intr'adevăr, legenda creației omului se găsește și în Babilon la o epocă mult mai veche (*op. cit.*, pag. 184 și urm.); tristețea psalmistului se întâlnește în anumite texte egiptene din mileniul XX în. Hr. (pag. 255, etc.); asemănarea între cartea egipteană numită *Înțelepciunea lui Amenope* și Jeremia și *Proverbele* este atât de turburătoare și de precisă, încât textul egiptean a servit chiar la amendarea versiunii biblice (cf. Breasted, *op. cit.*, pag. 288 sq.). Încă din epoca sumeriană se admitea că fiecare om are o soartă, că omul e predestinat (Charles Jean, *op. cit.*, pag. 372 sq.); încă de prin 2700 în. Chr., cu șapte secole înainte de Abraham, în Egipt își făceau drum (în urma anarhiei sociale și politice) anumite sentimente pe care le socoteam, până acum, experimentate întâi pe lume de poporul iudeu: « De acolo nimeni nu se mai întoarce », spune textul egiptean, « nimeni nu se mai întoarce ca să ne spună forma lor (a faraonilor morți), ca să ne spună soarta lor, ca să se bucure inima noastră până în ceasul când vom ajunge și noi acolo unde s'au dus ei » (*ibid.*, pag. 679; pag. 252 sq.). Un sfat moral asirian spune, între altele: « Să nu faci nici un rău dușmanului tău ! Celui care-ți face rău, fă-i bine ! » (*ibid.*, pag. 681). În Egipt, un text ne spune: « El a dat pâine celui înfometat, și apă celui însetat, și vestminte celui care era gol ! » (pag. 681). Și asemenea citate cu rezonanță biblică sau chiar evanghelică, pot fi amintite într'un număr și mai mare. Toate acestea dovedesc unitatea morală și spirituală pe care o atin-

sese lumea afrasiană, mai ales după campaniile lui Thutmes III. Dovedesc, de asemenea, că etapele conștiinței umane sunt cam pretutindeni aceleași. Și dacă spiritul grec a putut impune o anumită unitate lumii mediteraniene, duhul religios al culturilor afrasiatice izbutise și el să obțină o serie de valori cu valențe universale.

« Miracolul biblic » rămâne totuși un semn de întrebare; pentru că, în timp ce în Egipt și în Babilonia existau *idei morale și idei religioase* perfecte, poporul iudeu a transformat aceste idei într'o *experiență religioasă* excesiv de fertilă. După cum notează Charles Jean, *nimic* nu silea pe Evrei să fie monotheiști, profeti, mesianici. O explicație prin rasă, prin mediu, prin împrejurări sociale, prin influențe exterioare — e insuficientă. Unele *idei* biblice fuseseră descoperite; o *viață* religioasă de tensiunea și densitatea vieții biblice, a trăit numai poporul evreesc...

Interesante și « actuale » sunt meditațiile asupra sincretismului religios, din epoca alexandrină. Anevoie te poți împotrivi gândului de a asemăna sincretismul alexandrin cu epoca noastră. Și atunci, și acum, în toate părțile se observă o sete de a accepta idei, forme de viață și de sensibilitate, ori de unde ar fi. Astăzi, așteptăm și asimilăm asemenea idei și forme ca o *salvare*; ni se impun cu o teribilă urgență, și le primim cu speranța că ne vor rezolva crizele economice, culturale și spirituale. Atunci, în epoca sincretismului religios, oamenii așteptau cu o egală nerăbdare și neliniște, idei și sensibilități religioase, gnostice, morale, care să le rezolve problemele lor personale (problema răului, a cunoașterii). Dar și atunci, ca și acum, așteptarea și acceptarea era o *salvare*; se dădea un sens existenței, se căpăta o demnitate umană. Mesajul lui Christos n'a fost pregătit numai în Cer; a fost pregătit și pe pământ. Oamenii ajunseră destul de izolați, de triști și de dezorientați, ca să nu-și revendice libertatea deplină a conștiinței și actelor lor. Această *libertate* a dus pe oameni la Christos, iar mai târziu la Pavel. Oamenii erau *liberi* să se piardă, sau să se mântuie. Victoria mesajului creștin a fost posibilă, atât de repede, prin libertatea spirituală a omului.

MIRCEA ELIADE

POEZII ȘI CRIZA POEZIEI

Despre o anumită « decadență » a poeziei se vorbește tot mai insistent în zilele noastre, în străinătate^{*} ca și la noi. Generala criză spirituală prin care trecem și-a manifestat efectele maxime asupra tărâmului de vis și muzică al poeziei, mai ales. Cu o precisă regularitate, cărțile^{**} de studii, articolele de revistă și din ziare,